

The Subject's Point of View A könyv összefoglalása

A kortárs elmefilozófia egyik sokat vitatott kérdése a mentális állapotok természetével kapcsolatos, méghozzá azzal a kérdéssel, hogy vajon a mentális állapotok és tartalmak egyedül a gondolkodó alany belső állapotaitól függenek-e (ez az internalizmus álláspontja), avagy részben az alanyon kívüli körülmények konstituálják őket (ahogy azt az externalisták gondolják). A modern filozófiai hagyomány jellemzően internalista volt: Descartes szerint például elképzelhető, hogy egy gonosz démon megcsal, és valójában rajtam kívül nem létezik semmi, mentális állapotaim mégis ugyanazok, mint most. Tehát ezen állapotok természete lényege szerint nem függ a rajtam kívül álló dolgoktól. Ezzel szemben a kortárs ortodox nézet externalista, és az externalista elméletek a 20. és 21. században a karteziánus elmefelfogást ért széles körű kritikák egyik legfontosabb csoportját alkotják. Még azok a szerzők is, akik szimpatizálnak az internalista felfogással, általában elismerik, hogy legalábbis az elme egyes aspektusai externalista megközelítést igényelnek.

The Subject's Point of View című könyvemben egy kompromisszummentes internalista elmélet védelmét tűztem ki célul. Egy olyan elmefelfogás mellett érvelek, amely egy fontos szempontból karteziánus. Nem abban az értelemben, hogy az elme és a test dualizmusát kellene elfogadnunk, ebben a kérdésben ugyanis semleges maradok. Az általam javasolt elmélet inkább Descartes második elmélkedésének címéhez kapcsolódik: *Az emberi elme természetéről: arról, hogy jobban ismerjük, mint a testet*. Amellett érvelek ugyanis, hogy a mentális vonások megkülönböztető sajátossága az, hogy a gondolkodó alanynak privilegizált hozzáférése van ezekhez az állapotokhoz; továbbá amellett, hogy ez a körülmény az elme externalista elméletének teljes elutasítását teszi szükségessé.

Az első fejezetben azt a tézist védem, hogy a privilegizált hozzáférés a mentális vonások megkülönböztető jegye. A ránk jellemző vonásokat a következő kritérium alapján osztjuk mentális és nem mentális kategóriákba: pontosan az tartozik elmémhez, amit úgy ismerek meg, ahogyan azt senki más nem tudja megismerni. Ezzel nem azt tagadom, hogy mások is megismerhetik az én elmémet; mindössze azt, hogy ugyanolyan módon férnek hozzá elmémhez, mint én.

A második fejezetben megmutatom, hogy bizonyos ellenvetések az első fejezet tételével szemben alaptalanok. Az egyik ellenvetés szerint igaz ugyan, hogy egyes testi állapotaimat gyakran úgy ismerem meg, ahogyan mások nem, ez azonban e megismerés esetleges és nem szükségszerű vonása. Egy másik ellenvetés a tudattalan állapotokkal és az öncsalás eseteivel kapcsolatos: ezek ugyanis látszólag ellenpéldák azzal az állítással szemben, hogy én magam másképpen – és jobban – ismerem mentális állapotaimat, mint mások. Egy Freudtól kölcsönzött gondolatmenet segítségével bizonyítom, hogy a tudattalan állapotokról alkotott felfogás lényegileg parazitikus a tudatos, privilegizált módon hozzáférhető állapotok fogalmán.

A harmadik fejezetben az eddig védelmezett elmefelfogás jelentősége mellett érvelek. Az emberi élet egyik legfontosabb aspektusa a másokhoz való viszony: méghozzá azokhoz, akiket magunkhoz hasonlóan személyeknek tekintünk. Álláspontom szerint azokat tekintjük személyeknek, akik hozzánk hasonló elmével rendelkeznek, azaz hozzánk hasonló mentálisállapot-fajtákkal rendelkeznek. Azt azonban, hogy mi számít mentálisállapot-fajtának, a karteziánus kritérium határozza meg. Éppen ezért a személyekről alkotott felfogásunk alapvetően támaszkodik a karteziánus elméletre.

A negyedik fejezettel kezdődő második részben az eddigi eredményeket a kortárs internalizmus–externalizmus vitához kapcsolom. Először azt a kérdést vizsgálom meg, hogyan kell pontosan definiálni ezt a vitát. A szokásos felfogás szerint a kérdés azon múlik, hogy a mentális állapotokat az alany agyán vagy testen kívüli vagy belüli tényezők határozzák-e meg. A belső és külső közötti határvonal azonban nem az agy vagy a test körül húzható meg. Az internalista nézet lényege valójában az, hogy a mentális vonásokat egyedül az határozza meg, hogy a világ hogyan jelenik meg az alany számára – tehát az, hogy hogyan is állnak a dolgok a szubjektum nézőpontjából. Az externalizmus ennek tagadása.

Az ötödik fejezetben amellet érvelek, hogy akkor jelennek meg a dolgok ugyanúgy két alany számára, ha ugyanazokkal a belső fenomenális tulajdonságokkal rendelkeznek. Az internalista szerint az határozza meg mentális vonásaimat, ahogyan a dolgok számomra megjelennek. Az externalista szerint viszont mentális vonásaim lehetnének különbözőek akkor is, ha minden pontosan ugyanilyennek tűnne. A hatodik fejezetben megmutatom, hogy emiatt az externalizmus korlátozza a privilegizált hozzáférés körét. Az alany ugyanis csak ahhoz fér hozzá privilegizált módon, hogy a dolgok hogyan jelennek meg számára. Ez viszont azt jelenti, hogy az externalizmus ellentétbe kerül az elméről alkotott alapvető felfogásunkkal, amely a privilegizált hozzáférés kritériumán alapul. Tehát az externalizmus téves.

A fenti érvekhez hasonló megfontolások több filozófusban is kételyt ébresztettek az externalista elmélettel kapcsolatban, ám sokan gondolták úgy, hogy végül is az internalizmus tarthatatlan, mivel nem tud számot adni a mentális állapotok szemantikai vonásairól; arról, hogy ezek az állapotok referencia- és igaz-

ságfeltételekkel rendelkeznek. A mű hetedik fejezetében megmutatom, hogy ez az aggodalom alaptalan.

Anthony Kenny az elme metafizikájáról írott könyvében egy helyen azt mondja, hogy – Gilbert Ryle-hoz hasonlóan – ő is Descartes örökségét tekinti az elme természetének helyes megértését akadályozó legsúlyosabb akadállyal. Kenny nincs egyedül ezzel a véleménnyel. Munkám végső konklúziója az, hogy a 20. és 21. század filozófiájában széles körben elfogadott antikarteziánus nézet lényegileg elhibázott. Descartes örökségének elutasítása sokkal problematikusabb, mint ahogy azt kritikusai felteszik: ugyanis az elméről és a személyekről alkotott alapvető és nélkülözhetetlen felfogásunk valójában a descartes-i nézeten nyugszik.